

Քան զլերինս բարձր անց¹ ի վեր. ԺԵ (15) կանկուն դիզեցան,
Դրախտն միայն մնաց². ոչ էհաս³ ջուրըն կորըստեան:
Անդ էր տեսանել զաղէտն, անասնոց զձայն⁴ բառաշման.
Բ(ա)զ(ու)մք չոքան⁵ առ տապանն. եւ չեղեւ զինչ որ կամեցան:
Լային հայրք եւ մայրք որդովէք. եւ լալովլ ոչինչ շահեցան.
Խ (40) տիւ եւ Խ (40) գիւեր⁶, ամ(էնայն) հասակը⁷ չնշեցան:
Ոչ սովորական անձրեւ, այլ յերկնից հեղեղ հոսեցան.
Հեղեղին ի գործ մեղաց, հեղեղաց⁸ ջըրով սուզեցան:
Ցիշեաց տ(է)ր ա(ստուա)ծ զնոյ. գթութ(եամ)բ⁹ եւ զիւրն¹⁰ ամ(էնայն).
Որ ոչ մոռանա¹¹ երբէք. զծառայս իւր աղնւական¹²:
Հրամայեաց հողմով հոգւոյն. աղբեւրք եւ սահնակ խցեցան,
Ճ և ի ԾԶ (156)¹³ աւուրն յետոյ. գագաթունք լերանց բացըւան:
(Շարութակիլի)

Յ. ԳԻՒՐՏԵԱՆ

1. բարձանց. — 2. Դրախտըն մընաց. — 3. որ չէսաս. — 4. ըզմայն. — 5. չուզան. — 6. Քառասուն տիւ զիշէք. — 7. հասակ. — 8. հեղեցաւ. — 9. զթութեամբ. — 10. զիւրն. — 11. մոռանայ. — 12. աղնւական. — 13. Ճ և ի Զ (106).

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱԼԵՊԻ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑ

(Շար. տես «Բազմավէպ» 1937, Էջ 61)

42. — Տէր Սողոմոն քահանայ. — 43. Տէր Մելքոն քահանայ. — 44. Տէր Սարգիս քահանայնց. — 45. Տէր Գրիգոր աւագ քահանայ. — 46. Տէր Գասպար քահանայ. — 47. Տէր Ցովսէփ քահանայ. — 48. Տէր Ցովսափ քահանայ. — 49. Տէր Մատթէոս քահանայ:

42. Տէր Սողոմոն քահանայ. — Քառասունք եկեղեցւոյ այս քահանան՝ 1661ին ջիկներու, խաչխաթուն և Մարիամ. Կը երկու անգամ կը յիշուի, անոր յիշատակ թողած երկու ձեռագիր մատեաններու առիթով: Առաջինը Տէր Ղազար քահանայ Զէյթունցի կողմէ 1640ին զրուած Աւետարան մ'է (մեր թիւ 34ը), մահտեսի խաչերի ծախքով Տէր Մարգար քահանային նուիրուած: Երկրորդն է՝ մեր թիւ 124 Խորհրդատեարը, զրուած 1660ին Տէր Աստուածատուրի կողմէ: Սոյն երկու ընծաներու յիշատակագրութիւններէն ի յայտ կու զայ՝ որ Տէր Սողոմոն, հաւանաբար բնիկ Հալէպիցի, որդին է Մանթուլիսին և թուրքանին: Երեցկինն է Փէրիիսան: Ուս նեցած են չորս մանչ զաւակներ՝ ներսէս, Ապտիւ-Ազիզ, Ջարճուլայ և Նայմէղուլա:

Տէր Սողոմոն հայր է նոյնպէս երկու աղասունք եկեղեցւոյ այս քահանան՝ 1661ին ջիկներու, խաչխաթուն և Մարիամ. Կը յիշուի նոյնպէս թոռ մը, Գէորգ: Ուր մեռած և ուր թաղուած ըլլալը յայտնի չէ. անկասկած ի Հալէպի:

43. Տէր Մելքոն քահանայ. — 1650ին Սահակ զրիչ Հալէպի մէջ կը զրէ ու հաւանաբար կը ծաղկէ ալ մեր Զեռագրաց Մատեանդարանի թիւ 153 մեծաղիր ու լիակատար Յայսմառուրբը, ուշադիր ընդօրինակութեամբ մը: Սահակ իր գլխաւոր յիշատակագրութիւններէն ի յիշէ իր հայրը՝ Տէր Մելքոն, զոր կը ներկայացնէ իրը «ուսուցիչ այս հոգեւոր արհեստիս», որ էր զրչութեան: Ասկէ կը հետեւի որ Տէր Մելքոն եղած է զրող ու ծաղկող և իր Սահակ զաւակն ալ վարժեցուցած է նոյն արհեստին մէջ, և այնքան յաջողութեամբ

որ Սահակ կրցած է 1468 էջնոց այս պատկառելի զիրքը զրել ու ծաղկել, աչքի զարնող կանոնաւորութեամբ մը, մասնաւոր ուշադրութիւն ընծայելով լեզուի քերականութեան կանոններուն: Ասոնցմէ դիւրութեամբ կը հետեւի որ Սահակի հայրը, Տէր Մելքոն՝ որ, ինչպէս լսինք, զրիչ էր, մասնաւոր հոգածութիւն ցոյց տուած է իր զաւկին, խնամուած հայերէն մը խօսի ու զրել սորվեցնելով անոր: Տէր Մելքոնի կողակիցն է Աւթուն: Սահակի կինն է՝ Խաթուն, իսկ որդիներն են Պետրոս և Պողոս, Տէր Մելքոնի երկու սիրուն թոռները, որոնք նոյնպէս վարժած են թուղթ կոկելու և «բազում աշխատութիւն» ունին իրենց զրիչ հօրը գործերուն վրայ: Թէ ուր ծնած է Տէր Մելքոն և ուր մեռած՝ յայտնի չէ:

44. Տէր Սարգիս բահանայ Քարախենց. — 1655ին Հալէպի Տէր Սարգիս քահանայ Քարախենց, որ Տէր Ներսէս վրդի եղայրն է, կը նորոգէ Զմմառի վանքի թիւ 113 Շարակնոցը, ի վայելումն երգնկացի Տիրացու Սահակին:

45. Տէր Գրիգոր աւագ քահանայ Հալէպի. — 1655ին Հալէպի մէջ կը յիշուի Տէր Գրիգոր զրիչ քահանայ որ կը զրէ այժմ Զմմառու Զեռագրաց Մատեանդարանը թիւ 88ի տակ մացող Մաշտոց մը: Ժիշ զարու կէս ժամանակներուն Հալէպի հայութիւնը կը պահէ զեռ իր ազգային և հոգեւոր նորի կեանքը: Ժողովուրդի բարերարներ կը սատարեն հայ զրչութեան արուեստին և ամէնուն նպատակն է որ քահանայը և տանուտէրեր իրենց ձեռքին մէջ ունենան Աւետարանը:

Արհեստով զրիչներ ու ծաղկողներ կը վայելեն հարուստներու նիւթական օժանդակութիւնը: Տէր Մկրտիչ քահանայ կը շարունակէ զրիչ ու նկարել, մանաւանդնկարել: Հալէպի նման բարեսէրներէն Գրիգոր ու ասոր կինն Աւետ, 1658ին՝ իրենց բոլոր պարագաներով Տէր Մկրտիչ քահանայի զրել ու ծաղկել կու տան մեր Զեռագրաց Մատեանդարանի թիւ 27 թըղթեայ Աւետարանը ու զայն կը նուիրեն

Տէր Գրիգոր աւագ քահանային, որպէս զի անոր ձեռքին մէջ անջնջելի և յաւիտենական յիշատակ մնայ: Տէր Գրիգոր կը յիշուի իրը առաքինի և հեզանոգի կրօնաւոր «հոգիացեալս ի զործս ամենայն առաքինութեան»: Որդին է Յակոբը և Սթւրութիւնի. իր կինն է՝ Տիրուէի, որոնք ծորս զաւակներու. Յակոբ, Փանոս, Եղիա և Զմրութ: Խնք աշխարհական զարմի զաւակ, բայց փափաքած է որ իր անդրանիկ որդին եկեղեցւոյ ծառայութեան պարզեւէ և Յակոբը ձեռնադրել սոււած է քահանայ, վերակոչուելով Տէր Յակոբ:

Այս պատուական երկցը ըստ մեր թիւ 27 Աւետարանի յիշատակարանին կը վախճանի 1683 Դեկտ. 15ի շաբաթ օրը՝ «Վաղճանեցաւ Տէր մեծ Գրիգոր քահանայ» ու աւետարանն ալ յիշատակ կը դրուի Ա. Քառասունից եկեղեցւոյ մէջ, որ որդույն Տէր Յակոբի մահէն յետոյ կը մնայ յարդ:

46. Տէր Գասպար քահանայ. — 1620ին Հալէպի մէջ կը յիշուի Տէր Գասպար «սրբաէր» քահանայ, որ մեր թիւ 10 Աւետարանն, զրուած 1596ին Վահան քահանայ Զէյթունցիէ, նուէր կը ստանայ իր անձին համար: Տէր Գասպար որդին է Տէր Սահակ քահանային. Երէցկինն է Սափարմելիք: Քահանայի որդի և շառավոր կը նուիրի մէջ իշատարանի հայութիւնը կը ստանայ Հալէպի աղջիկներ՝ որոնց անունները անձանոթ կը մնան: Տէր Գասպար ունի կը ստանայ իշատարանի հայութիւնը կը յիշուի 44 Աւետարանի վերջին յիշատակարանին, 1677 Մարտ 3ին կը զրէ նոյն Աւետարանի «Հանգիստ Յովհաննու»: «Արդ զրեցաւ սուրբ աւետարանս այս որ է հանգիստ սրբոյն նաեւ եղբայր մը՝ Խաչատուր Սարկաւագ որ ըստ մեր թիւ Աւետարանի վերջին յիշատակարանին առ ու ուսուցիչ այս հոգեւոր արհեստիս»:

47. Տէր Յովսէկի քահանայ. — Տէր Յովսէկի ձեռնադրուած պէտք է ըլլայ 1650ական թուականներուն։ Նորընծայ յութեանը առաջին անգամ ըլլալով կը յիշուի նոյն թուականներուն։ 1625ին Սամոսի որդի Ականտար չէլէպի Ա. Քառասունը եկեղեցւոյ կը նուիրէ Թորոս Տարօնցիի զրած ու ծաղկած մեր թիւ 110 Մանրուամունքը։ Տէր Յովսէկի գնահատելով սոյն արժէցաւոր և հնօրեայ ընտիր ձեռագիրը, կը նորոգէ զայն և այնպէս ալ կը մնայ ցարդ։ 1661ին երկրորդ անգամ ըլլալով կը յիշուի Հալէպցի Տէր Յովսէկի քահանայ, որուն խնդրանքով իր եղայրակից Տէր Մկրտիչ քահանայ կը զրէ մեր Զեռազրաց Մատենադարանի 18 թիւ թղթեայ երկսիւն Աւետարանը, բաղկացած 322 թերթերէ, երկսիւն, կաշեկազմ և արծաթապատ։ Սոյն աւետարանը Տէր Յովսէկի մահէն վերջ յիշատակ կը մնայ Ա. Քառասոնից եկեղեցին։ Տէր Յովսէկի որդին է Նամէի և Սթլըուլի. երեցկինն է Սթըլպէյթ։ Ունի եղայր մը՝ լուսարար տիրացու Եաղուաշայ։ Ունի երկու զաւակներ, տիրացու Պօղոս և տիրացու Պետրոս, երկուքն ալ Աստուծոյ տան սպասաւորութեան մէջ։

այս Տէր Յովսէկի կոչած են մեծ, աւագերէցի իմաստով, և իսկապէս մեծ իր յիշատակի կողողներով, որոնք հակառակ շուրջ երեք դարեր անցած ըլլալուն, կը մնան Ա. Քառասոնից մէջ։

Բայ Երուսաղեմայ Փատրիարք Մինաս Ամմեցիի օրագրութեան՝ Տէր Յովսէկի քահանայ վախճանած է 1695 Յուլիս 15ին։ Իր գամբարանը անյայտէ, մինչդեռ պէտք էր ինսամով պահուած ըլլալ ան։ Իր մահէն եօթը տարի վերջն է որ մեր թիւ 18 աւետարանը, Տէր Մկրտիչ քահանայէ զրուած, յիշատակ կը դրուի Ա. Քառասոնից մէջ։

48. Տէր Յովսասափ քահանայ. — Ասիկա առաջին անգամ յիշուած կը գտնենք մեր Զեռազրաց Մատենադարանի թիւ 106 Մաշտոցի վերջի մագաղաթեայ պահպանակի երրորդ թերթին ճիշտ մէջտեղը, իր կողմէ զրուած այսպէս. «Տէր Պետրոսին ես Յովսասափ երեցս գնեցի»։ Տէր Յովսասափ Հալէպցի՝ երկրորդ անգամ ըլլալով կը յիշուի 1661ին, երբ ի Հալէպ կը զրէ Ասդմասարան մը, 154 թուղթերով։ Միասիւն և փայտեայ կաշեպատ, որ այժմ 159 թիւով կը մնայ Վիեննայի Միհիթարեանց Մատենադարանը (Տաշեան Յուղակ

Տէր Յովսէփ քահանայ իր սիրելի եղայրակից Տէր Մկրտիչ նկարիչ և զրիչ քահանային նկարել կու տայ Ա. Քառասունք եկեղեցւոյ հնագոյն նկարներէն Ո. Մինասի համբաւաւոր նկարը, որ մասնաւոր պաշտամունքի առարկայ եղած է միշտ և՝ ազգայիններէ և՝ օտարներէ; Նկարս կը կրէ հետեւեալ յիշատակարանը. — «Թիշտակ է Տէր Յովսէփին և իր կողակցուն Սթըլպէյթին և հօրն Նամէին և որդույն Պետրոսին և Պողոսին»: Տէր Յովսէփ բնիկ թերիացի, բանիմաց, զբասէր ու արուեստասէր հոգեւորական է: Իր աղօթած Ա. Քառասունից եկեղեցւոյն բարեզարդութեանը նախանձախնդիր, զայն կը զարդարէ իր նուէր աւետարաններով և նկարներով, ովք զիտէ թէ ուրիշներ ալ նոտիրուած ու կորսուած չեն: Իրեն ժամանակակից այլ Տէր Յովսէփ մըն ալ ըլլալուն Հալէպի մէջ,

էջ 463-5): Մեր Զեռազրաց Ս ատանաւորանի թիւ 30 թղթեայ Աւետարանին յիշատակազրութիւններէն մէկուն մէջ (տես մեր Ցուցակը Ա. էջ 66թ) կը յիշուի Յովսասի բահանայ մըն ալ, որուն որդին է Տէր Յովհաննէս քահանայ և որ չի կրնար նոյնն եղած ըլլալ այս Տէր Յովասափին հետ, որ ժամանակաւ աւելի վերջը կու գայ:

(Շաբաթակելիք) Արտահաջող Արթեզս.

ԵԶՈՒԱԿԱՆ

ՆԻՒԹԵՐ ԱՐԵՒՏՍԱՀԱՅ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԻ ՊԱՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

« Φοιλικόν » αωξυνθήσαρη την πατέρα της μετατρέποντας την σε έναν μεγάλο πατέρα της. — Την αωξυνθήσαρη την πατέρα της μετατρέποντας την σε έναν μεγάλο πατέρα της.

Աշխարհաբարի պատմութիւնը ամբողջացնելու համար գեռ շատ ուսումնասիւրելիք կէտեր կան։ Եթէ ուշի ուշով ցննենք խնդիրը՝ կը տեսնենք որ նախ և առաջ Միսիթարեան Հայրերն են «Պօլսէվար» հայերէն աշխարհաբարը կանոնաւորելու ջանացողները, յաջորդաբար զտելով մաքրելով իրենց գրութիւնները «ըսելնինի», «տեսնելնինի» և այլնի նման ասութիւններէ։ Ասկէ զատ՝ օտար բառերու ցովերը սկսած են բուն հայերէն բացատրութիւններն աւելցնել փակագիծներու մէջ։

Հետաքրքիր ուսումնասիրողի մը պարտը
կ'իյնայ հետեւաբար, Մխիթարեան հին
տպագրութիւնները աչքէ անցնել և մինչեւ
այսօր Մխիթարեան մամուլի արտադրու-
թիւններու հետ ուշի ուշով բաղդատել զա-
նոնք՝ աարբերութիւնները երեւան բերելու
համար։ Այն ատեն պիտի տեսնուի թէ ինչ
մեծ ջանք և աշխատութիւն թափուած է,
այսօրուան մաքուր աշխարհաբարը, այս-
պէս բսելով, կերտելու համար։

Միսիթարի աշակերտները, բացատրութիւններու ասացուածքներու մասին իսթանպուլի թուրքերէնը (Տաճկէվարը) իւրենց օրինակ առած են։ Ուրիշ կերպ ալ չէր ըլլար, որովհետեւ արևմտահայ աշխարհաբարը ամէնէն շատ իսթանպուլի մէջ կը խօսուէր թէեւ շատ աղաւաղ և շատ անկատար կերպով։ Հասարակ ժողովուրդը որ բերականական կանոններու, բառագիտութեան զբէթէ բնաւ ծանօթու-

թիւն չունէր, հետեւեալ կերպով կ'արտայայտուէր. զոր օրինակ. «Սիլիկ պէշլիկը սա եէնիչքիին եռթտուրմիշ ըրի», «Ես բուկին հագէտ մութլախա պիտի զամ», «Քու թօփըդ քանի՞ փաթլամիշ կ'ըլլայ կոր», և այլն:

Աշխարհաբար բացատրութիւններու կարգին՝ կրօնական և ուրիշ մատեաններէ օրինակներ առաջ կը բերուէին, զոր օրինակ. «Կալ զիս հրաժարեալ», «Կորուսեալ էր և զտաւ», «Թող զկանայս և զմանկտի»ի պէս։ Այս ձեւը հայ կղերը ևս պածածէն առանձիւած։

իսթանպուլ ապրած բայց ուրիշ տեղեր
ծնած հայ գրողներ թէեւ Մխիթարեան-
ներու հետ զուգընթացարար աշխարհաբար
գրած են հետեւողաբար, սակայն իրենց
գրուածքներուն մէջ սպրդել տուած են
կարգ մը ասացուածքներ, բառեր և այլն,
որոնք իրենց ծննդավայրին մէջ զործա-
ծական եղած են, իսթանպուլի «Պօլաէվար»
աշխարհաբարին հետ բնաւ առնչութիւն մը
չունին:

Միտքերնիս ընդարձակ ուսումնասիրութիւն մը զրել չէ, այլ կ'ուզենք շեշտել սա պարագան թէ արեւմտահայ աշխարհաբարեին պատմութիւնը կ'արժէ որ առանձինն ըննուի և նորանոր պրատումներու ենթարկուի: Այս կերպով է որ երեւան պիտի բերուի աշխատութեան այն ամենալայն բաժինը՝ զոր բերած են անմահն Միթարի աշակերտները՝ հիմը դնելու մանաւանդ՝ մեր